

Atlas over danske saltvandsfisk

Småmundet gylte

Centrolabrus exoletus (Linnaeus, 1758)

Af Henrik Carl & Stine V.S. Christiansen



Småmundet gylte-han på ca. 12 cm fanget nær Bergen, Norge den 5. juni 2018. © Henrik Carl.

Projektet er finansieret af Aage V. Jensen Naturfond



AAGE V. JENSENS FONDE

Alle rettigheder forbeholdes. Det er tilladt at gengive korte stykker af teksten med tydelig kildehenvisning. Teksten bedes citeret således: Carl, H. & Christiansen, S.V.S. 2019. Småmundet gylte. I: Carl, H. & Møller, P.R. (red.). Atlas over danske saltvandsfisk. Statens Naturhistoriske Museum. Online-udgivelse, december 2019.



STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Systematik og navngivning

Den småmundede gylte er oprindelig beskrevet som *Labrus exoletus* Linnaeus, 1758. Senere blev den flyttet til slægten *Centrolabrus* Günther, 1861. Slægten omfatter 3 arter. Foruden den småmundede gylte drejer det sig om *Centrolabrus trutta* fra Azorerne, Madeira og De Kanariske Øer samt *Centrolabrus caeruleus* fra Azorerne. En fylogenetisk analyse af kranieknoglerne placerer *Centrolabrus exoletus* som søstergruppe til *Symphodus* (Cañas Diaz 1992), mens DNA-analyse placerer *Centrolabrus*-arterne forskellige steder blandt *Symphodus*-arterne (Hanel et al. 2002).

Det officielle danske navn er småmundet gylte (Carl et al. 2004). Krøyer (1838-40) bruger navnet fempigget savgylte (stavet sauggylte) – et navn der adskilte den fra den savgylten, som han kaldte sortøjet savgylte. Dengang blev begge arter regnet til slægten *Crenilabrus*, men da den småmundede gylte på det tidspunkt ikke var kendt fra dansk farvand, har navnet fempigget savgylte næppe været almindeligt kendt herhjemme. Det er heller ikke fundet i senere litteratur. I forbindelse med omtalen af de første danske fangster blev den kaldt småmundet læbefisk (Jensen 1901). Navnet gylte, der også bruges om flere andre læbefisk, kommer af ordet gylt (en gris, der er drægtig for første gang). Det hentyder til det trynelignende snudeparti – et træk der ses mere markant hos fx berggylte og junkergylte end hos småmundet gylte. Det videnskabelige slægtsnavn *Centrolabrus* betyder ”pigget *Labrus*”, og det kommer sandsynlig af, at gatfinnen har flere pigstråler end hos de nærtstående arter. Artsnavnet *exoletus* betyder ”nedslidt af alder”, og det kommer af den flossede rygfinne, som Linné nævner i sin beskrivelse (Kullander & Dellings 2012).

Udseende og kendetegn

Kroppen er kort, høj og sammentrykt. Hovedet er kortere end kroppens største højde, og munden er, som navnet antyder, meget lille og når ikke tilbage til en lodret linje fra næseborene. Læberne er veludviklede. Tænderne er forholdsvis små og koniske. I underkæben sidder 8-10 tænder i en enkelt række. I overkæben er antallet 4-7, og bagved sidder undertiden op til 3 små tænder i en indre række. Disse kan være svære at se (Kullander & Dellings 2012). Kanten af forgællelåget er tydeligt tandet.

Rygfinnen består forrest af 17-19 pigstråler og bagest 5-7 blødstråler. Gatfinnen har normalt 5 pigstråler (sjældnere 4 eller 6) fortil og 6-9 blødstråler bagtil. Mellem pigstrålerne er finnehuden indskåret, så piggene er frie i den yderste del. Halefinnen er afrundet med konveks (udadbuet) kant. Bugfinnerne er små.

Skællene er tynde og dækker hele kroppen samt en del af hovedet. Der er 33-37 skæl langs sidelinjen, som er tydelig. Fortil løber den højt på siden, men under den blødstrålede del af rygfinnen slår den en kraftig bugt nedad og løber midt på siden indtil haleroden og videre lidt ud på halefinnen, hvor der findes skæl på den inderste del. Der er ingen skæl mellem øjnene.

Farven er variabel efter bl.a. omgivelserne, men især kønnet spiller en afgørende rolle, idet kønsmodne hanner er meget mere farvestrålende end hunnerne (og de juvenile hanner). Oftest er ryggen olivenbrun med blå skælkanter, mens siderne er blågrønne med gylden glans. Bugen er lysere. Kinderne og hovedets underside har skiftevis blå og rødbrune bånd. Haleroden er blåpletet. Den yderste del af haleroden har undertiden et mørkt bånd, mens den inderste del af halefinnen ofte er lys og den yderste del af halefinnen ofte mørk. Ryg- og gatfinne har rækker af brunlige og blå pletter, der kan danne sammenhængende bånd. De parrede finner er mindre farvestrålende.

Arten bliver normalt op til omkring 12-13 cm, men den kan ifølge Muus & Nielsen (1998) i sjældne tilfælde blive helt op til 18 cm. I Norge blev der i imidlertid fanget en småmundet gylte på 18,5 cm af en lystfisker i 2014. Fra Danmark kendes ikke eksemplarer på over 15 cm.

Forvekslingsmuligheder

Den småmundede gylte forveksles let med andre af vore læbefisk – specielt er den ofte blevet forvekslet med savgylten, som i farvetegning minder meget om den småmundede gylte. Den småmundede gylte er den eneste af vore læbefisk med 4-6 (oftest 5) pigstråler forrest i gatfinnen (de øvrige danske arter har normalt kun 3), men i både Sydnorge og Sverige træffes brungylten (*Acantholabrus palloni*) der ligesom småmundet gylte har 4-6 pigfinnestråler. Der kan også forekomme enkelte eksemplarer af de øvrige danske arter med 4 pigfinnestråler, så karakteren bør ikke bruges alene. Fra små eksemplarer af berggylten kendes den småmundede gylte på, at kanten af forgællelåget er stærkt tandet, mens den er glat hos berggylten. Berggyltens mund er også større end den småmundede gyltes. Fra vore mest almindelige læbefisk – savgylten og havkarussen – kendes den småmundede gylte på, at den mangler tydelige mørke pletter på krop og finner. Savgylten har normalt har en mørk plet midt på haleroden og bag øjet, mens havkarussen har en mørk plet øverst på haleroden og forrest i rygfinnen.

Udbredelse

Generel udbredelse

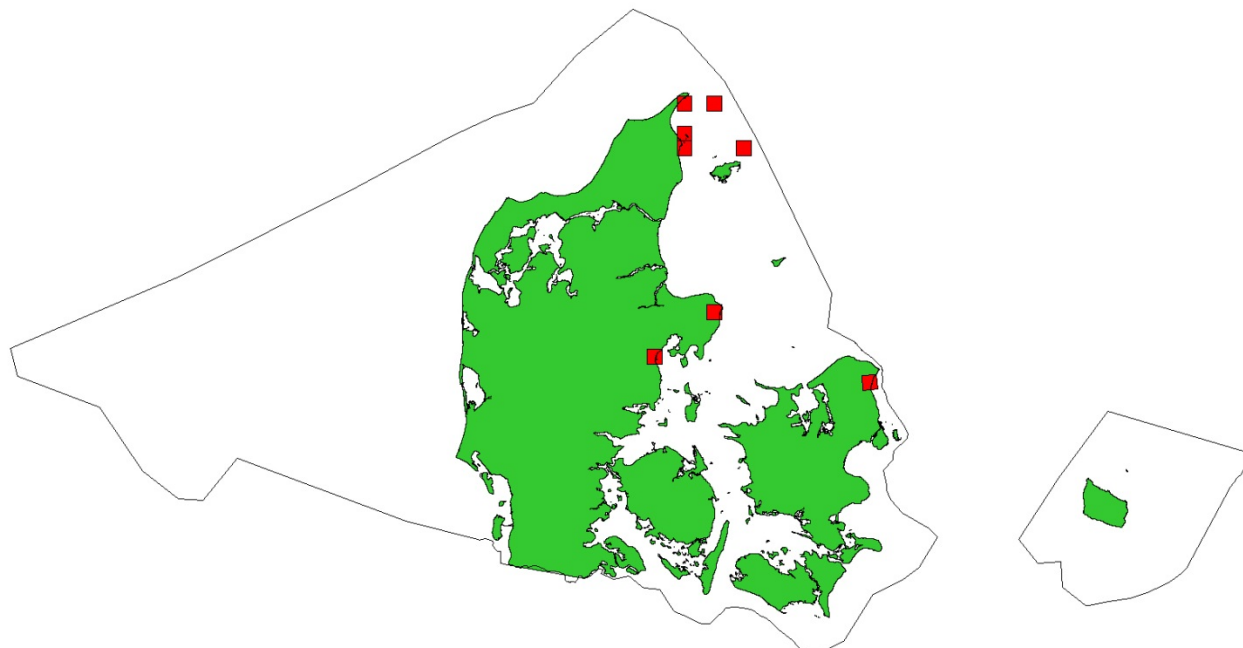
Den småmundede gylte er udbredt fra det mellemste Norge til Kattegat (meget sjældent længere ind) samt fra Skotland til Portugal. Fra Middelhavet kendes et enkelt fund (Kullander & Delling 2012). Adskillige forfattere (fx Pethon 1985 og Curry-Lindahl 1985) nævner en forekomst ved Grønland, og Quignard & Pras (1986a) har på udbredelseskortet indtegnet en forekomst langs en stor del af Østgrønland. Oplysningen kan spores tilbage til en meget usikker observation fra Fabricius (1780), der angiver, at arten er sjælden i Grønlandshavet. Allerede Krøyer (1838-40) sætter spørgsmålstegn ved rigtigheden af artsbestemmelsen, og Fabricius selv angiver da også, at han blot har set en blålig fisk i vandet. At der næppe har været tale om en småmundet gylte (eller en læbefisk i det hele taget) synes givet, da læbefiskene alle er forholdsvis varmekrævende, og ingen af familiens medlemmer ellers kendes fra Grønland.

Udbredelse i Danmark

Der kendes kun dokumenterede fangster af småmundede gylter fra få steder i Danmark, og langt de fleste er sket for nylig. Jensen (1901) skriver, at der i sommeren 1901 blev fanget fem eksemplarer på 7,8-13,4 cm ved Snekkersten. Tre af disse fisk opbevares i samlingen på Zoologisk Museum. Otterstrøm (1912) nævner, at endnu et eksemplar blev fanget ved Snekkersten i september 1902. Herefter følger mange årtier uden oplysninger om fangster. Først fra 1992 findes to udokumenterede fangster fra henholdsvis Helnæs og Frederiksværk (ikke indtegnet på udbredelseskortet, da de anses som usikre). Den 11. august 2003 blev der under en fiskeundersøgelse fanget og indsamlet et lille eksemplar mellem Kølpn og Deget ud for Frederikshavn, og den 5. september 2004 blev 5-10 eksemplarer på 10-15 cm set ved et boblerev ved Hirsholmene (Provencal 2005). Samme år blev 44 eksemplarer også registreret i Storebælt (Provencal 2009), men da der er stor sandsynlighed for, at der er tale om forveksling med savgylter, er disse ikke indtegnet på udbredelseskortet.

Fra 2007 er antallet af registreringer nærmest eksploderet, men det er samtidig blevet klart, at udbredelsen begrænser sig til den nordlige del af Kattegat. I forbindelse med EU Life-projektet "Blue Reef", som er et stort genopretningsprogram, der har til formål at genoprette samt beskytte et stort stenrev ved Læsø Trindel, har DTU Aqua foretaget en række fiskeundersøgelser i 2007 og 2012, hvorunder der på 12 forskellige befiskninger er fanget mere end 1.500 småmundede gylter. Adskillige af disse fisk er i 2012 indsamlet til Zoologisk Museum i forbindelse med et biologispeciale (Christiansen 2014). Foruden fiskene fra Læsø Trindel er en håndfuld eksemplarer i august 2009 fanget ud for Grenå af ansatte fra Kattegatcentret, og i juli 2015 blev der fanget et eksemplar i en ruse ved Hirsholmene. Omkring 1. august 2016 blev en småmundet gylte fanget ved Hertas Flak nær Skagen af en lystfisker, og den 8. september 2017 blev to eksemplarer på henholdsvis 9,3 og 10,5 cm fanget af DTU Aqua ved Aarhus Lystbådehavn og gemt i samlingen på

Zoologisk Museum. Den 17. september 2018 blev et par småmundede gylter fanget i ruser lige syd for Skagen Havn og udstillet i Nord søen Oceanarium. Endelig blev en småmundet gylte fanget af en lystfisker ved Hertas Flak den 20. oktober 2019.



Figur 1. Udbredelse af småmundet gylte i danske farvande.

Kortlægning

De første eksemplarer fra Danmark er fanget som tilfældige bifangster under fiskeri efter andre arter, men langt hovedparten af alle kendte fangster er som nævnt sket ved Læsø Trindel, hvor der er lavet en række fiskeundersøgelser med biologiske oversigtsgarn. Arten er ikke observeret under Fiskeatlassets snorkling langs kysterne, på trods af at snorkling (og dykning) formentlig er en velegnet metode til kortlægning af artens udbredelse. Der er ikke snorklet ved Læsø Trindel, og i det hele taget kun få gange i den nordlige del af Kattegat, hvor arten formodes at være mest udbredt, men arten er fx ikke fundet under Fiskeatlassets snorkling ved selve Læsø. Den meget omfattende snorkling i vore indre farvande viser, at arten ikke er almindelig her.

Biologi

Levesteder og levevis

Den småmundede gylte findes overvejende på dybder fra 2-25 meter – typisk på stenrev eller ved klippekyster. De unge eksemplarer holder til mellem tang og ålegræs på lavt vand, mens de ældre småmundede gylter træffes i tangskovene på lidt dybere vand (Curry-Lindahl 1985; Quignard & Pras 1986a). I ICES-regi er der gjort fangster på ned til 91 meters dybde (Ellis 2015). Kullander & Delling (2012) angiver, at arten i Sverige er mest udbredt i den ydre skærgård og mindre almindelig indenskærs og på lavt vand. Den foretrækker som alle vore læbefisk forholdsvis saltholdigt vand, hvilket formentlig er en væsentlig årsag til den lille udbredelse herhjemme. Sayer & Reader (1996) fandt imidlertid en forholdsvis høj overlevelse ved pludselige fald i saltholdigheden, men undersøgte ikke overlevelsen ved permanent lav saltholdighed.

Arten er som de fleste læbefisk forholdsvis varmekrævende, og den trækker ud på dybere vand om vinteren. Dette er formentlig hovedårsagen til, at alle observationer herhjemme er gjort fra juli til oktober, hvor fiskene er aktive på lavere vand. Man ved kun lidt om overvintringen og intet fra vore farvande. Sayer et al. (1994) fandt, at fiskene ved Scotland om vinteren lå inaktive i dybe sprækker i klipperne.

De småmundede gylter er mere stimedannende end vore øvrige læbefisk. I forbindelse med legen danner den små revirhævdende grupper, og efter legen samles disse grupper sig i større flokke på dybere vand (Kullander & Delling 2012; Skiftevik et al. 2013b). Som vore andre læbefisk er arten dagsaktiv.

Fødevalg

Ved Scotland fandt Sayer et al. (1996), at føden hos de voksne eksemplarer primært bestod af hvirvelløse dyr som muslinger, snegle, tanglopper, vandlopper og havbørsteorme. Da arten ernærer sig delvis som ”pudsefisk” (se *Økologi*) består føden til dels af parasitter, som den fjerner fra gæller og hud hos andre fisk (Pethon 1985). Henriques & Almada (1997) fandt dog, at parasitter kun udgjorde en mindre del af føden. Muligvis indgår alger også i føden (Curry-Lindahl 1985).

Reproduktion og livscyklus

Den småmundede gylte bliver kønsmoden ved en alder på 2-3 år ved en længde på 10-13 cm. I modsætning til mange andre læbefisk er småmundet gylte ikke hermafrodit, men beholder det samme køn hele livet igennem (Potts 1985). Sayer et al. (1996) fandt en kønsfordeling på ca. 1:1.

Kullander & Delling (2012) angiver at legen foregår i perioden fra maj til juni i Sverige. Fra Danmark findes ingen oplysninger om legeperiode eller ynglebiologi i det hele taget. Det er nærliggende at tro, at legen begynder tidligere længere mod syd i udbredelsesområdet, men i det meste litteratur angives legeperioden blot til at være om sommeren uden en nærmere angivelse. Ved Den Engelske Kanal er pelagiske larver fundet i perioden fra juni til august, primært i juli (Wheeler 1969).

Der er i litteraturen uenighed om, hvorvidt hannen op til legen bygger en rede af tang, som han forsværer. I en del litteratur hævdes det, at hunnen lokkes til at lægge æggene i reden, hvor de klæber til tangplanterne, men Kullander & Delling (2012) hævder, at æggene afsættes på bunden, men at der så vidt vides ikke bygges nogen rede. Larverne er pelagiske (Muus & Nielsen 1998).

Den småmundede gylte kan som de fleste andre læbefisk blive forholdsvis gammel. I en skotsk undersøgelse fra 1994 fandt man eksemplarer op til 9 år (Treasurer 1994), hvilket er det ældste, man har registreret.

Vækst og økologi

Efter det første år er væksten forholdsvis langsom. En undersøgelse fra Sydnorge viste, at de småmundede gylter voksede til mellem 7,5 og 10,5 cm det første år, og herefter voksede de typisk en cm eller mindre om året (Skiftevik et al. 2013b). Hannerne vokser hurtigere end hunnerne (Treasurer 1994; Sayer et al. 1996) og måler ca. 13 cm efter fem år, mens hunner på samme alder kun er 12 cm (Pethon 1985). Denne vækstfordeling ses hos mange fiskearter, og den begrundes ofte med, at hunnerne investerer meget energi i ægproduktion og derfor vokser langsommere end hannerne.

Artens biologi og herunder dens økologiske rolle er kun dårligt undersøgt. Man ved dog, at den småmundede gylte optræder som såkaldt ”pudsefisk”, der fjerner parasitter fra andre fisk. I naturen har man observeret den rense omkring 20 forskellige arter som fx sribet mulle, berggylte, savgylte og tyklæbet mulle (Henriques & Almada 1997; Kullander & Delling 2012).

Forvaltning, trusler og status

Den småmundede gylte hører til blandt de sjældneste af vore læbefisk, og som nævnt er den herhjemme kun fundet i større antal Læsø Trindel i 2007 og 2012. Også andre steder i europæiske farvande ses det, at arten kun helt lokalt er talrig (Wheeler 1969). Årsagen til, at arten er så sjælden

herhjemme, er ikke nødvendigvis kun mangel på levesteder. Den vigtigste grund er formentlig, at en stor del af vore farvande er for brakke – noget der begrænser udbredelsen af alle vore læbefisk.

Der er ikke lavet en rødlistevurdering i Danmark, men i den internationale rødliste fra IUCN regnes arten ikke som truet (kategorien Livskraftig – LC) (Craig et al. 2015). Da småmundede gylter foretrækker tangdækkede stenrev, spiller bevarelse og eventuel genskabelse af rev en vigtig rolle for artens fremtid. Ligeledes kan udledning af næringsstoffer have en negativ betydning for de tangplanter, der er en vigtig del af levestedet. Det er uvist, hvor stor betydningen indfangning af småmundede gylter til lakseopdræt har, men da man kun indfanger fisk over ca. 10 cm (de mindre kan undslippe gennem netburenes masker), kan det lokalt have stor betydning for gydebestandene (Sayer et al. 1996). I Sverige, hvorfra der eksporteres læbefisk til den norske lakseindustri, er den småmundede gylte blevet fredet, og i Norge er der indført et mindstemål på 11 cm.

Menneskets udnyttelse

Den småmundede gylte har ingen værdi som spisebærende fisk, men siden slutningen af 1980'erne er den sammen med andre læbefisk blevet indfanget og brugt som ”pudsefisk” ved lakseopdræt, hvor den fjerner parasitter (lakselus) fra laksene (Deady et al. 1995; Sayer & Reader 1996). Sayer et al. (1996) angiver, at der i 1994 blev indfanget ca. 150.000 læbefisk ved Scotland og over 1 mio. ved Norge, men det vides ikke, hvor mange af disse, der er småmundede gylter, da flere arter af læbefisk indgår i fangsten. I 2017 var tallet vokset til næsten 28 mio. alene i Norge, men småmundede gylter udgjorde formentlig kun en lille del. De indfangne læbefisk dør normalt om vinteren (formentlig primært af kulde), så der må indfanges nye om foråret.

Referencer

Canãs Diaz, J.M. 1992. Contribucion al atlas osteologico de los teleosteos ibericos II. Osteologia comparada de los labridos ibericos. PhD thesis, Universidad Automoma de Madrid, Spain.

Carl, H., Nielsen, J.G. & Møller, P.R. 2004. En revideret og kommenteret oversigt over danske fisk. Flora og Fauna 110(2): 29-39.

Christiansen, S.V.S. 2014. Læbefisk (Labridae) i danske farvande – morfologi og udbredelse. Kandidatspeciale. Statens Naturhistoriske Museum, Københavns Universitet.

Craig, M.T., Pollard, D. & Liu, M. 2015. *Centrolabrus exoletus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T187803A44907138.

Curry-Lindahl, K. 1985. Våra fiskar. Havs- och sötvattensfiskar i Norden och övriga Europa. P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Deady, S. Varian, J.A.S. & Fives, J.M. 1995. The use of cleaner-fish to control sea lice on two Irish salmon (*Salmo salar*) farms with particular reference to wrasse behavior in salmon cages. Aquaculture 131(1-2): 73-90.

Ellis, J.R. 2015. Wrasse (Labridae). P. 351-358 in: Heessen, H.J.L, Daan, N. & Ellis, J.R. (eds.). Fish atlas of the Celtic Sea, North Sea, and Baltic Sea. Wageningen Academic Publishers.

Fabricius, O. 1780. Fauna Groenlandica, systematice sistens Animalia Groenlandiae occidentalis hactenus indagat, quoad nomen. Hafniae et Lipsiae.

Hanel, R., Westneat, M.W. & Sturmbauer C. 2002. Phylogenetic Relationships, Evolution of Broodcare Behavior, and Geographic Speciation in the Wrasse Tribe Labrini. Journal of Molecular Evolution 55: 776-789.

- Henriques, M. & Almada, V.C. 1997. Relative importance of cleaning behaviour in *Centrolabrus exoletus* and other wrasse at Arrabida, Portugal. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom* 77(3): 891-989.
- Jensen, A.S. 1901. Om nogle I danske Have ikke tidligere iagttagne Fiske. *Dansk Fiskeriforenings Medlemsblad* 50: 1901.
- Krøyer, H. 1838-40. *Danmarks Fiske. Første Bind. S. Triers Officin, København.*
- Kullander, S.O. & Delling, B. 2012. Ryggsträngsdjur: Strålfeniga fiskar, Chordata: Actinopterygii. *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. ArtDatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.*
- Muus, B.J. & Nielsen, J.G. 1998. *Havfisk og fiskeri. Gads Forlag.*
- Otterstrøm, C.V. 1912. *Danmarks Fauna 11. Fisk 1. Pigfinnefisk. G.E.C. Gads Forlag, København.*
- Pethon, P. 1985. *Aschehous store Fiskebok. Alle norske fisker i farger. Aschehoug.*
- Potts, G.W. 1985. The Nest Structure of The Corkwing Wrasse, *Crenilabrus melops* (Labridae, Teleostei). *Journal of the Marine Biological Association of the UK*: 531-546.
- Provencal, P. 2005. Småmundet gylte *Centrolabrus exoletus* observeret ved Hirsholmene. *Flora og Fauna* 111(2): 35-37.
- Provencal, P. 2009. Gylter og karusser. *Gejrfuglen* nr. 2: 31-36.
- Quignard, J-P. & Pras, A. 1986a. Labridae. Pp. 919-942 in: Whitehead, P.J.P, Bauchot, M.-L., Hureau, J.-C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (eds.). *Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean, volume II. Unesco.*
- Sayer, M.D.J. & Reader, J.P. 1996. Exposure of goldsinny, rock cook and corkwing wrasse to low temperature and low salinity: Survival, blood physiology and seasonal variation. *Journal of Fish Biology* 49(1): 41-63.
- Sayer, M.D.J., Cameron, K.S. & Wilkinson, G. 1994. Fish species found in the rocky sublittoral during winter months as revealed by the underwater application of the anaesthetic quinaldine. *Journal of Fish Biology* 44: 351-353.
- Sayer, M.D.J., Gibson, R.N & Atkinson, R.J.A. 1996. Growth, diet and condition of corkwing wrasse and rock cook on the west coast of Scotland. *Journal of Fish Biology* 49(1): 76-94.
- Skiftevik, A.B., Durif, C. & Bjelland, R. 2013b. Alder og vekst hos de ulike artene av leppefisk i utbredelsesområdet. *Rapport fra Havforskningen* nr. 3-2013.
- Treasurer, J.W. 1994. The distribution, age and growth of wrasse (Labridae) in inshore waters of West Scotland. *Journal of Fish Biology* 44(5): 905-918.
- Wheeler, A. 1969. *The Fishes of the British Isles and North-West Europe. MacMillan and Co Ltd., London.*